

Poválečná reforma pozemková v Německu a u nás.

Poválečná pozemková reforma říše Německé bývá u nás nejednou stavěna vysoko nad naši, a to i se strany vědecky velmi závažné¹⁾. Nebude tedy snad na škodu, všimnouti si její podstaty i jejího provádění trochu blíže, a pak s klidem provésti v obojím směru srovnání její s reformou naší.

I.

„Otce“ má německá pozemková reforma jistě velmi pozoruhodného: Není jím nikdo menší nežli dr. Max Sering, řádný profesor na universitě berlínské, tajný vládní rada atd., jenž se otázkami agrárněpolitickými a zejména otázkou účelného rozdělení zemědělské půdy a vnitřní kolonisace vědecky zabýval již dávno před válkou, literárně i jinak. On to také byl, jenž vládní osnovu německého říšského zákona osídlovacího — vlastního to jádra té reformy — opatřil důkladnou, vědecky cennou důvodovou zprávou²⁾.

V ní naznačuje **konečný cíl**, k němuž reforma ta má pracovati. „Německo se musí opět státi zemi více agrární, dospěti k vyššímu stupni hospodářské soběstačnosti, decentralisovati svá bydliště i své pracovny“ (l. c. 43). Naznačuje i hlavní příčiny, jež k reformě té nutí: přeindustrialisaci Německa a

---

¹⁾ Srov. Jos. Pekaře „Omyly a nebezpečí pozemkové reformy“ (Praha 1923) str. 30 a 31.

²⁾ „Erläuterungen zu dem Entwurf eines Reichsgesetzes zur Beschaffung von landw. Siedlungsland. In amtlichem Auftrage v. M. Sering, ord. Prof. a. d. Univers. Berlin.“ Citováno dle otisku v Ponfickově komentáři k zákonu tomu („Das Reichssiedlungsgesetz v. 11. August 1919 nebst d. Ausführungsbestimmungen. Auf Grund amtlichen Materials erläutert v. Dr. H. Ponfick u. Dr. Fr. Wenzel.“ II. vyd., Berlin 1922, str. 42 až 114.) — Komentář ten bude v dalším citován zkratkou Ponf. a číslem stránky.

ohromné hromadění obyvatelstva ve městech a průmyslových centrech, hlavně po r. 1871, pak světovou válku a její účinky, jež způsobily, že široké masy průmyslového obyvatelstva zůstaly bez výdělku, že průmysl je odkázán víc na domácí trh, že všechny vnitřní pomocné zdroje musí být co nejdokonaleji využity atd.

A rozvádí cíl onen blíže: „Jde tu: 1. o populačně-politickou úlohu decentralisace a opatření příležitosti k výdělku na venkově. Ale ke změněnému rozdělení obyvatelstva musí se pojití 2. výstavba takového sociálního zřízení, jež odpovídá ideálu svobody našeho obyvatelstva a 3. musí zároveň vyhovovati požadavku nejvyšší produktivity“ (l. c. 44).

Dokazuje pak, že jedinou cestou k tomu všemu je vnitřní kolonisace (l. c. 76); že cíle toho nelze dosíci navrhovaným sestátněním velkozávodů zemědělských a postavením jich pod správu dělnických družstev (50), nýbrž jedinou silou, dosti mocnou, aby přemohla přitažlivost městských středisk kultury i životních požitků, že je společenská neodvislost, kterou skýtá držba samostatného selského statku a vyhlídka bezzemků, že svou pílí a hospodárností mohou se povznést na takové postavení (52); dokazuje dále, že jen tam dovede venkov udržeti si svůj dorost, kde převládá samostatný malý selský statek, jenž v podstatě vystačí s pracovními silami vlastní rodiny a kde je dost příležitosti k nákupu půdy pro pozdější děti sedlákovy i pro splnění přirozené snahy zemědělského dělníka, založiti si vlastní domov a pachtovati neb i koupiti si tolik půdy, aby ji žena i děti mohly po domácku obhospodařovat a nemusily být zaměstnány v cizích službách (52, 53); že nestačí dát zemědělskému dělníku příležitost k práci na větších statech a postarat se mu o dobré obydlí i podmínky pracovní, nýbrž nutno mu dát sociální oporu v četných maloroľnických hospodářstvích, s jichž držitelé se cítí rovnocenným soudruhem v povolání, a možnost povznést se také mezi ně (54); že nezbytné zvýšení, ba zdvojnásobení produktivity německého zemědělství dá se sice provésti do 20 let, ale jen zvýšením pracovní intenzity v něm (56, 58), a to že je možno jen značným rozhojněním malopodniků zemědělských všude tam, kde jsou pro to podmínky (55 ss., zvláště 75); že sice nutno zachovati přiměřenou směs různých velikostních tříd zemědělských podniků,

ale těžisko zem. produkce položití do malozávodů, ovšem s náležitou péčí o poučování a pevné vedení jejich majitelů, o hospodářské školství, družstevnictví atd. (77—79).

Německo má podle Seringa dosti půdy, aby miliony nových kolonistů na ní usadilo. V první řadě mají to však býti rašeliníště, jichž asi 2,000.000 hektarů, a pustiny, jichž rovněž velmi značné plochy dosud čekají na přeměnu v bujné pole, louky a pastviny, technicky dávno dobře možnou (46). Ostatek dlužno opatrně bráti z půdy velkých statků selských a velkostatkářské. Před překotným a hromadným rozbíjením všech velkostatků se právem varuje, už pro nynější ohromné náklady na stavby a inventář (81). V nejbližší době bude prý asi hráti větší roli osídlování dělnické nežli selské, už proto, že z městského obyvatelstva bude asi jen poměrně velmi málo s to, aby s prospěchem pro sebe i pro celek převzali samostatný zemědělský podnik; ostatně dělnickému osídlování připadá prý nyní větší význam hospodářský i sociální, ježto jen ono prý přispůsobuje agrární zřízení novým životním podmínkám německého národa (81 a 82).

II.

V tomto duchu bylo (patrně Seringem samým neb aspoň za vydatné jeho účasti) sestaveno již prozatímní **nařízení o opatření zemědělské půdy pro osídlování** (Verordnung des Rates der Volksbeauftragten zur Beschaffung von landw. Siedlungslande) z 29. ledna 1919, str. 115 ř. z. To předloženo pak se zmíněnými vysvětlivkami Seringovými něm. národním shromáždění k dodatečnému schválení (tak jako jiná nařízení revoluční vlády); bylo zevrubně přezkoumáno jeho výborem rozpočtovým (Haushaltsausschuß), předloženo jim 1. dubna 1919 plenu, tímto po dvojím čtení vráceno 9. července témuž výboru k doplnění, načež 19. července 1919 přijato ve třetím čtení a vyhlášeno jakožto „**říšský zákon osídlovací**“ (Reichssiedlungsgesetz, zkrác. ř. o. z.) z 11. srpna 1919, str. 1429 ř. z. Je to **rámcový zákon říšský**, stanovící hlavní zásady reformy, kdežto mnohé podstatné podrobnosti provádění jejího a přispůsobení jeho zvláštním poměrům jednotlivých států zůstaly vyhrazeny zákonodárství zemskému. Pokud není v zákoně této výhrady, přísluší provádění jeho říšskému ministru

práce; pokud by práva toho nepoužil, mohou potřebné předpisy vydávati zemské ústřední úřady (§ 26 ř. o. z.).

Při sdělávání zákona toho činěno v nár. shromáždění ovšem mnoho doplňovacích i pozměňovacích návrhů, téměř všemi stranami. Většina jich byla na konec odmítnuta, ale některými bylo původní nařízení podstatně pozměněno. Nejdůležitější bylo rozšíření § 1 v ten způsob, že zákon má nejen podporovati nové osídlování, ale i sloužiti zvětšení stávajících malých podniků zemědělských, ovšem toliko do velikosti „einer selbständigen Ackernahrung“ (viz níže).

Název „říšský zákon osídlovací“ je tedy nyní trochu úzký, s druhé strany však zároveň trochu široký; neboť jednak netýká se pouze osídlování, jednak neupravuje každé osídlování ani všechny jeho stránky. Ježto podle čl. 10. č. 4 říšské ústavy německé přísluší říši stanoviti pouze zásady v záležitostech osídlování, obmezuje se zákon ten v podstatě jen na pravidla pro opatřování půdy pro ně a základy organizace pro to potřebné, ponechávaje podrobné vybudování té organizace, jakož i praktické provádění a zejména též financování celé osídlovací akce zemím a jejich zákonodárství. A obmezuje se ovšem jen na osídlování půdy pro účely zemědělské, kdežto osídlování za účelem odstranění nouze bytové upraveno jinými předpisy (hlavně nař. z 9. prosince 1919, str. 1968 ř. z.).

K provedení říšského osídlovacího zákona vydány byly jednak hned r. 1919 říšským ministrem práce nepřiliš obsažná „prováděcí ustanovení“ (publ. v Zentralbl. f. d. D. R., 1919, str. 1143, zkratka zde: ř. p. n.), jednak v různých spolkových státech německých různé **zemské prováděcí zákony i nařízení**. Některé dost neochotně i neupřímně^{a)}. Není tedy ani radno — a ovšem také není ani možno — přihlížeti zde ke všem těm prováděcím předpisům. Pokud znalosti jich bude pro náš účel potřebí, obmezíme se na předpisy pruské; jeť Prusko

^{a)} Podle zprávy našeho zeměděl. attaché při berlínském vystěhovalectví, tedy jistě dobře informovaného odborníka, inž. Fr. Tržického (v časopise „Pozemková reforma“, roč. IV., str. 43 ss.), učinily na př. Bavorsy svými prováděcími předpisy povinnost odevzdávati půdu velkostkům téměř ilusorní. (Srovn. pozn. 6.)

dojista v této věci státem nejdůležitějším i nejvyspělejším, dlouholetým prováděním vnitřní kolonisace v praxi nejlépe vyškoleným.

III.

Všimněme si nyní hlavního **obsahu** říšského osídlovacího zákona německého i nejdůležitějších předpisů k jeho provádění v Prusku vydaných.

1. Zákon ukládá především všem spolkovým státům *p o v i n n o s t*, aby pro vytvoření nových (zemědělských) usedlostí, jakož i pro rozšiřování stávajících (zemědělských) malozávodů, ale nejvýš do velikosti „*einer selbständigen Ackernahrung*“, zakládaly *v š e u ž i t e č n é p o d n i k y o s í d l o v a c í* (*gemeinnützige Siedlungsunternehmungen*) všude, kde jich dosud není a kde může být podle tohoto zákona opatřena půda pro to potřebná (§ 1).

Oba nejdůležitější pojmy tohoto předpisu: „*všeužitečný podnik osídlovací*“ (zkratka zde: *Vš. p. os.*) i „*selbst. Ackernahrung*“ zůstávají bohužel zákonem nevymezeny. Zákon stanoví jen, že zemské ústřední úřady mohou za *Vš. p. os.* prohlásiti též veřejné úřady neb ústavy, a mají každému určití jeho obvod působnosti („*Ansiedlungsbezirk*“). Zemím ponechána tu úplná volnost. Podle pruského II. prováděcího návodu⁴⁾ nesmí se tu však „*všeužitečnost*“ vykládati ve smyslu dosavadního pruského práva, kde má pojem ten docela jiný obsah i účel (finanční); i stanoví se, že těmi *Vš. p. os.* podle ř. o. z. jsou pouze „*provinciální všeužitečné osídlovací společnosti...*, na nichž je stát zúčastněn kmenovým vkladem“ (a které se tam jednotlivě uvádějí), a pak „*zemědělské úřady*“ (*Kulturämter*); tyto však nemají samy býti podnikateli a finančními nositeli akcí osídlovacích, nýbrž mají jen zprostředkovati opatřování půdy pro jiné podnikatele osídlovací, ať veřejnoprávní nebo soukromoprávní, všeužitečné či ne, jednotlivce nebo sdružení (Krause 233).

To jsou tedy *o r g á n o v é*, na jichž bedrech leží v Prusku tíha celé akce; Prusko je ve výhodě, že je má již od dřívějšíka a že jsou v osídlování již zapracovány. Hůř bylo jinde. Není

⁴⁾ Viz jej na str. 228 ss. v Dra M. Krause „*Die preußischen Siedlungsgesetze nebst Ausführungsvorschriften*“. 2. vyd., Berlin 1922. Bude dále citováno zkratkou *Krause* a číslem stránky.

proto divu, že lhůta do 1. prosince 1919, do kdy měly podle ř. p. n. býti Vš. podniky os. všude zřízeny (Ponf. 239), daleko nebyla dodržána.

2. Druhý základní pojem, těžko přeložitelný „selbständige Ackernahrung“⁵⁾, není vyložen ani v zákoně, ani v prováděcích předpisech. I pruský prov. návod IV., týkající se speciálně jen rozšiřování malých zemědělských závodů (nazývaného „Anliegersiedlung“, osídlováním sousedů), předpokládá patrně pojem ten za obecně známý a nevymezuje ho blíže. Ponfick užívá tu definice blízkého pojmu „hospodářské domoviny“, „Wirtschaftsheimstätte“ (jak ji podává příbuzný zákon „Reichsheimstättenges.“ z 10. května 1920, str. 962 ř. z.), i vykládá jej jako „technický výraz, identický s pojmem závodu rodinného“; je to prý „zemědělský závod, který plně vyživí jednu rodinu, aniž by bylo potřebí vedlejšího zaměstnání nebo trvalého zaměstnávání cizích pracovních sil“ (Ponf. 127). Tedy celkem asi to, co náš přidělový zákon nazývá „soběstačnou usedlostí“.

Na takové malé soběstačné usedlosti nemají se však rozšiřovati všechny ještě menší podniky zemědělské, nýbrž jen ty, které zaručují řádné obhospodařování zvětšené usedlosti, a zpravidla jen, pokud lze pro to opatřiti dostatek půdy bez donucovacích prostředků ř. o. z. (cit. IV. návod prus., Krause 247 a 249). Tím se toto „osídlování sousedů“ podstatně obmezuje, v prvním směru arci docela rozumně, v druhém na značný rozdíl od postupu u nás, a také proti doslovu ř. o. z.

3. Neboť zákon ten, aniž by v tom rozlišoval mezi novým osídlováním a osídlováním sousedů, stanoví dále, že potřebná pro to půda má být opatřena:

a) ze státních statků (t. j. podle ř. p. n. všelikých statků nalézajících se ve vlastnictví států nebo ve správě jich, Ponf. 241/2); ty mají být při každém projití pachtu nabídnuty všeužitečným p. os. ke koupi, a to nanejvýš za cenu výnosovou (§ 2 ř. o. z.); mimo to musí je zemské ústřední úřady dáti zčásti před projitím pachtu k dispozici za podmínek § 25 ř. o. z. (totiž až do 10% jich zemědělské půdy, není-li

⁵⁾ Nejspíš asi vystihoval by to opis, nikoli překlad: „malá“ nebo „nejmenší soběstačná usedlost“. („Soběstačnou“, povšechně vzato, je také usedlost největšího sedláka i velkostatkáře; proto záhodno připojití to „malá“ nebo „nejmenší“.)

v sousedství jich možno opatřiti jinak zemi potřebnou pro zmíněné „osídlování sousedů“, a pokud té jejich půdy není třeba pro vyučovací, pokusné a jiné účely veřejné nebo národohospodářské);

b) z neobhospodařovaných nebo jen pro trvalé hospodářství žďárové nebo k dobývání rašeliny používaných slatin neb jiných pustin (Moor- od. anderes Ödland); ty může Vš. p. os. pro účely osídlovací vyvlastniti, pokud se vlastník nezaváže, že je v stanovené lhůtě sám změní v zemědělskou půdu a lhůty té nedodrží; vyvlastnění se má stát za kapitalisovaný čistý výnos té půdy v původním, nezlepšeném stavu (tedy při půdě nedávající v tom stavu vůbec žádného čistého výnosu, úplně zdarma, Ponf. 137), ačli neuzná vyvlastňovací úřad za zvláštních okolností vyšší náhradu za přiměřenou (§ 3 ř. o. z.);

c) z ostatní půdy jen buď výkonem předkupního práva Vš.-ého p. os. podle §§ 4 až 11 ř. o. z. nebo

d) prostřednictvím zvláštních „svazů pro dodávání půdy“, jež se mají zříditi ve všech „osídlovacích okresích“, z jejichž zemědělsky zužitkovatelné půdy připadá podle sčítání z r. 1907 více než 10% na „statky velké“, t. j. statky se 100 neb více hektary takové půdy (§§ 12 až 18 ř. o. z.)⁶⁾.

ad c) Předkupní právo přísluší Vš. podnikům os., kdykoli se prodávají nebo jinak úplatně zeizují (též v exekuční dražbě nebo v konkursu) zemědělské pozemky v jejich obvodu působnosti ve výměře 25 neb více hektarů nebo části takových komplexů (§§ 4 a 11), pokud je kupcem (nabyvatelem) někdo jiný než nějaká korporace veřejnoprávní, manžel nebo blízký příbuzný či švagr dosavadního vlastníka (§ 6 ř. o. z.). Právu tomu přísluší i bez zápisu do knih přednost přede všemi jinými právy předkupními (§ 5), musí však být vykonáno do 3 neděl (u komplexů přes 200 *ha* do 6 neděl) ode dne, kdy Vš. p. os. dostal zprávu o obsahu dotyčné smlouvy (§ 7). Přejímá-li v ní nabyvatel

⁶⁾ Tohoto právě předpisu použily patrně Bavyry k tomu, aby velkostatkářskou půdu zachránily před poz. reformou vůbec (srov. svrchu pozn. 3): prohlásily za „osídlovací okres“ celou zemi, a poněvadž v ní jako celku nečinila r. 1907 zemědělská půda velkých statků (95.578 *ha*) ani zdaleka 10% celkové zeměděl. půdy (4,274.992 *ha*), nemusily tam být Svazy pro dodávání půdy vůbec utvořeny!

nějaké vedlejší závazky, jež se nedají oceniti v penězích, není Vš. p. os. povinen plniti je, ani platiti smluvenou pro případ neplnění pokutu (§ 8 ř. o. z.), předpokládaje ovšem, že není s to, aby závazky ty splnil in natura (§ 507 něm. obč. z., Ponf. 160). Vš. p. os. má pozemků předkupním právem získaných užití do 10 let pro účely osídlovací (sankci stanoví § 9 ř. o. z.).

ad *d*) „Svaz y pro d o d á v á n í p ů d y“ (Landlieferungsverbände, zkratka Sv. p. d. p.) skládají se ze všech vlastníků „velkých statků“ v hořejším sm. sl. toho kterého osídlovacího okresu; zemské ústřední úřady mohou však úkoly jejich přenést na jiné orgány, zejména na Vš. p. os. nebo na zemědělské organisace (§ 12 ř. o. z.). V Prusku jsou svazy ty zřízeny vždy pro celou provincii (§ 14 prus. prov. zák., Krause 78 ss.). Zřízení Sv. p. d. p. je prý vzato z plánů rytířstva kuronského a livonského, které po obsazení jejich země německými vojsky se nabízelo, že třetinu svých pozemků vydá na osídlování (Krause 73).

4. Je totiž povinností těchto Sv. p. d. p., aby na požádání Vš. p. os. opatřily mu za přiměřenou cenu půdu k osídlení se hodící z „velkých statků“ až do jedné třetiny výměry jejich celkové zemědělské půdy (§ 13 ř. o. z.): státní domény se však do toho nepočítají, nýbrž jediné do oněch 10%, jež jsou podmínkou zřízení Sv. p. d. p. v okresu (§ 12 ř. o. z.). Za to se do té jedné třetiny může započítavati půda z velkých statků, která byla kolonistům i bez spolupůsobení Vš. p. os. prodána nebo propachtována s právem na zakoupení. Povinnost ta však vůbec končí i před vyčerpáním oné třetiny, jakmile zemědělská půda velkých statků v osídlovacím okresu i s jeho státními doménami klesne na 10% celkové jeho zemědělské půdy (§ 13 ř. z. o.).

Potřebnou půdu si Sv. p. d. p. sám může opatřiti buď

a) volně, dobrovolnou koupí od svých členů (po případě i při exekučním nebo konkursním prodeji jejich půdy), — nebo

b) použitím práva předkupního, které po zřízení Sv. p. d. p. přechází naň po zákonu s Vš. p. os. ve příčině všech „velkých statků“ jeho obvodu, ačli je svaz ten sám tomu podniku s jeho souhlasem zas nepřenechá, a které na žádost Vš. p. os. musí být svazem vykouáno (§ 14 ř. o. z.), — nebo konečně

c) vyvlastněním, je-li tu naléhavá potřeba půdy té a nedá-li se účelně ukojiti jiným způsobem (§ 15 t.). Vyvlastnění je tu tedy jen subsidiárním, posledním prostředkem, nestačí-li žádný jiný. Obmezuje se, tak jako ostatní, jen na pozemky „velkých statků“ v hoř. sm. sl.

Odškodné je při vyvlastnění stanoveno jinak, než cena při doménách státních (§ 2, výnosová cena), při slatinách a pustinách (§ 3, kapitalisovaný čistý výnos před zlepšením) i při postupu získané půdy svazem Vš-ému p. os. (§ 13 ř. o. z.): podle tohoto ř. o. z. má být podnikem hrazena Svazu obecná hodnota, jakou má půda ta ve velkozávodu, ale bez zřetele na vzestup cen, způsobený mimořádnými poměry válečnými. — kdežto odškodné podle § 15 placené Svazem vyvlastňovanému majiteli jest určeno pouze slovem „přiměřené“ a stejným vyloučením vzestupu z mimořádných poměrů válečných; o konkrétní jeho výši pak necháno rozhodovati zvláštnímu stálému výboru, jenž rozhoduje také o tomto⁷⁾ vyvlastnění vůbec i o jeho hospodářské účelnosti a sestává z předsedy, určeného zemským ústředním úřadem, z jednoho zástupce Sv. p. d. p. a jednoho zástupce Vš. p. os. Vyvlastňovací řízení v tomto i v jiných případech ř. o. z. upraveno je — kromě zásad v ř. o. z. vytčených — zákony zemskými, v Prusku ř. o. z. 1—11 prusk. prov. z. (Krause 17—62).

Ale jak volnou koupí nebo použitím práva předkupního, tak zejména vyvlastněním nemá být získávána potřebná půda velkostatkářská beze všeho výběru. V ř. o. z. je vy počtena celá řada takových druhů jejích, jež mají býti získávány pro osídlování, jsou-li pro ně způsobilé, „v první řadě“ (tedy před ostatními, aniž by však mezi nimi samými rozhodovalo pořadí, v jakém jsou v paragrafu tom uváděny). Jsou to :

a) statky, získané za války osobami, jimž zemědělství není a nebylo hlavním povoláním ;

b) statky, jež během posledních 20 let změnily několikrát svého majitele úplatným právním jednáním ;

c) statky zvlášť špatně obhospodařované ;

⁷⁾ Kdežto o vyvlastnění slatin a pustin dle § 3 i o vyvlastnění pro obce k účelům § 24 ř. o. z. (viz níže) rozhoduje jiný „vyvlastňovací úřad“ — v Prusku prezident zemského zemědělského úřadu (§ 1 prusk. prov. z.).

d) statky těch, kdož bez vážných důvodů po většinu roku na nich nebydlí a sami je neobhospodařují :

e) statky, jež patří k držbě neobyčejného rozsahu (latifundiím) ;

f) kdysi samostatné selské statky nebo menší usedlosti (Landstellen), jež byly v posledních 30 letech koupeny vlastníky „velkých statků“ a jsou dosud jejich částí.

Mimo to stanoví § 16, že se pokud možno nemají rušiti statky, které působí jako vzory ve směru at' hospodářském, nebo sociálním, nebo, které mají vynikající význam pro vývoj zemědělství. Vůbec pak nesmějí být pro účely osídlovací vyvlastněny zemědělsky používané pozemky těch, kdo jich nemají a spoň 100 ha (§ 27 ř. o. z.).

Svazy p. d. p., jimž v těchto mezích přísluší nejdůležitější pravomoc rozhodovati, které velkostatky a pokud mají propadnouti osídlování, jsou autonomními korporacemi veřejnoprávními, jejich bližší úprava vyhrazena zákonům zemským (§ 12 ř. o. z., § 14—33 prus. prov. z.). Měly být zřízeny všude do 1. prosince 1919 (ř. p. n., k ř. 12) ; došlo však k tomu až mnohem později (Ponf. 17).

5. Krom obojího „osídlování“, nového i „sousedského“, — jež obojí patrně, ač ne zcela jasně, je míněno jako předávání půdy dosud nevzdělávané nebo velkostatkářské a p. do vlastnictví drobných zemědělců, — týká se ř. o. z. ještě získávání půdy za účelem propachtování jí obcemi zemědělským dělníkům (§ 22 a 24). Podle toho může být venkovským obcím nařizeno (orgánem, jež k tomu určí zemský ústřední úřad^{a)}), aby dělníkům trvale v jejich obvodu při zemědělství zaměstnaným opatřily k jejich žádosti příležitost k pachtu neb jinému užívání půdy pro potřebu jejich domácnosti, až do výměry celkem 5% vší zemědělské půdy v obci. Není-li možno půdu tu získati jinak, může ji obec opatřiti nuceným pachtem neb i vyvlastněním, a to především od hospodáře, u něhož jsou dotyční dělníci zaměstnáni. Vyloučeno je však, aby tak byly celé hospodářské jednotky postoupeny nebo rozděleny. Podrobnosti vyhrazeny opět spolkovým státním. V Prusku upra-

^{a)} V Prusku je orgánem tím přednosta zemědělského úřadu (§ 12 prus. prov. z.).

veny byly §§ 12 a 13 prus. prov. z., Krause 62—73, a V. prov. návodem min. zeměděľ., Krause 272—280.

O provádění akcí osídlovacích samých nemá ř. o. z. žádných předpisů. Stanoví jen, že dozoru nad nimi mají se účastniti s hlasem rozhodujícím též důvěrníci osob osídlovaných i dřívějších majitelů, ačli nezasedají v dozorčí radě jednotlivých Vš. p. os. (§ 1 ř. o. z.). Také zde zůstaveno spolkovým státům, by upravily podrobnosti. V Prusku předpisuje tu § 37 prus. prov. z. zřízení „provinciálních výborů osídlovacích“, jichž členy mají být obojí ti důvěrníci a jichž bližší úpravu svěřuje ministru zeměděľství; ten vydal o tom prov. návod VII. (Krause 287—290).

Mimo to týkají se osídlovacích akcí, aspoň nepřímo, ještě §§ 20 a 21 ř. o. z. Dávají právo zpětné koupě (Wiederkaufsrecht), a to § 20 Vš-mu podniku os. ve příčině usedlosti jím zřízených, jestliže nabyvatel ji zcela nebo zčásti prodává nebo jinak ztrácí (směnou, darováním, exek. dražbou, vkladem do společnosti s r. obm. a p.), nebo na ní trvale nebydlí, nebo nehospodaří. — § 21 pak dřívějšímu vlastníku proti Vš. p. os., jestliže tento nepoužije nabytého pozemku do 10 let pro účely osídlovací.

Konečně pak usnadňuje ř. o. z. provádění osídlovacích akcí rozsáhlým osvobozením jich ode všech poplatků, kolků a daní, jak říšských, tak zemských i jiných veřejných korporací (§ 29).

Zajímavé je též ustanovení §u 30 ř. o. z.: že stávající již Vš. p. os. mají právo pracovati podle tohoto (rámcového!) zákona ihned, dřív ještě, než nabudou platnosti příslušné prováděcí předpisy. Tak se spěchalo s prováděním osídlování podle nového toho zákona a tak rychlé účinky od něho očekávány!

IV.

„Říšský osídlovací zákon“ německý i s předpisy k jeho provedení vydanými nevyčerpává ovšem ani zdaleka vše, co možno nazvatí německou poválečnou reformou pozemkovou.

Široký rámec pro ni vytkla již sama nová ústava říšská z r. 1919. V čl. 155. uložila státu povinnost, bděti nad rozdělením a využitkováním půdy za tím účelem, aby se každému Němci zajistilo zdravé bydlení a všem němec-

kým rodinám, zvláště býv. vojinů, přiměřená domovina, bytová i hospodářská. Pro tyto účely, jakož i pro zvelebení zemědělství může být potřebná půda i vyvlastněna. Fideikomisy mají se zrušiti. Spracování a využití půdy prohlášeno za povinnost jejího držitele vůči celku.

K uskutečnění toho vydávány postupně různé zákony. Kromě ř. o. z. jsou to hlavně:

1. **Říšský zákon o domovinách** z 10. května 1920, str. 962 ř. z., jenž dává říši, zemím, obcím a svazům obcí, po případě i jiným veř. svazům nebo všeužit. podnikům právo (jež by ovšem měly i bez toho dovolení), propůjčovati do vlastnictví pozemky, sestávající z domku pro jedinou rodinu s užitkovou zahradou (domoviny bytové, Wohnheimstätten), nebo zemědělské neb zahradnické usedlosti, k jichž obhospodařování jedna rodina za pravidelných poměrů nepotřebuje žádných stálých pracovních sil cizích (hospodářské domoviny, Wirtschaftsheimstätten, § 1). Účastníkům války, zvláště válečným poškozeným, vdovám padlých ve válce a rodinám s mnoha dětmi má se při propůjčování domovin dávati přednost (§ 2). Zákon stanoví pak dlouhou řadu předpisů o právní povaze a zabezpečení takových domovin, obmezení nabyvatelů jich v dispozicích mezi živými i na případ smrti, obmezení exekuce na ně atd., předpisů to, v mnohém se shodujících s předpisy našeho přídel. zákona o rolnických nedělech. Zejména však dává propůjčovatelům jednak právo vyvlastňovací pro získání vhodných pozemků na zakládání neb i zvětšení domovin (§ 28), jednak právo předkupní a nárok na vrácení (Heimfallanspruch) domovin jimi založených v jistých případech (§ 11—16), a skýtá pro všechna příslušná jednání dalekosáhlá osvobození od daní a poplatků (§§ 36, 37). — Pruský prováděcí zákon k němu vydán 18. ledna 1924 (str. 49 pr. sb. z.), prův. nař. k němu 25. dubna 1924.

2. **Řády pro malé zahrádky a drobný pacht** (Kleingarten- und Kleinpachtlandordnung): říšský z 31. července 1919, str. 1371 ř. z., se zemskými prováděcími předpisy, na př. pruskými minist. nař. z 2. října 1919, str. 962 zem. min. l. (Krause 326—336).

3. **Řády na ochranu pachtýřů** (Pachtenschutzordnung): říšský z 9. června 1920, str. 1193 ř. z., prodloužený zákonem z 29. června 1922, str. 529 ř. z. I. a pozměněný nouz. nař.

z 13. února 1924, str. 68 ř. z. I., i zemské, pruský z 3. července 1920 ve znění z 25. ledna 1921, str. 125 sb. z. atd.

4. Nařízení k odstranění nejtísňivější **nouze bytové** z 9. prosince 1919, str. 1968 ř. z., dávající m. j. okresním bytovým komisařům též právo vyvlastniti prostým svým výnosem potřebnou půdu pro stavbu malých a středních bytů i pro zahrady k nim.

5. Zákony o **poskytování státních peněz** na podporu osídlování: na př. pruský z 6. srpna 1921, str. 482 sb. z. pr. (300 mil. M., jednak pro státní banku pruskou k poskytování úvěru při zřizování rentových statků, jednak pro státní podíly ve Vš. p. os.), se řadou doplňujících zákonů a průvod. nařízení.

6. Říšský zákon **zaopatřovací** (Reichs-Versorgungsgesetz) z 12. května 1920, str. 989 ř. z., umožňující oprávněným pomocí odbytného, kapitalisované to renty zaopatřovací, získati novou nebo hospodářsky posílití dosavadní držbu pozemkovou (§ 72); při tom může být vymíněno, že prodej neb zavazení získaných pozemků může se do 5 let státi jen s úředním svolením (§ 77).

7. Vyhláška říšského kancléře z 15. března 1918, str. 123 ř. z., o **obchodu se zemědělskými pozemky** (se řadou prováděcích a zosťrovacích předpisů, v. Krause 292—313), činící účinnost zřízení zemědělského pozemku přes 5 *ha* velkého, zřízení věcných práv k němu, nebo smluv o jeho užitecích — závislými od úředního svolení.

8. Zákon o **osídlování uprchlíků** (Flüchtlingsiedlungsgesetz ze 7. června 1923, str. 364 ř. z., s malým doplňujícím zákonem z 18. srpna 1923), kterým nařízeno stávajícím Sv. p. d. p., aby pro osídlení osadníků, pachtýřů a hosp. zaměstnanců, kteří odstoupením něm. území po válce byli ze svých sídel zatlačeni, opatřily do 8 neděl po vyzvání Vš. p. os., 40.000 *ha* půdy, kromě půdy, podle ř. z. os. již dodané, a to co možná v celých statcích a také s přiměřenou užitnou plochou lesní. — Těž zákon stanovil zároveň důležitý **doplňk k ř. o z.**; dovoluje totiž při každém vyvlastnění podle ř. o. z., tedy netoliko pro osídlování uprchlíků, aby odškodné bylo stanoveno nikoli v penězích, nýbrž v naturální rentě, jež se vloží do knih jako reálné břemeno osídlených statků, po případě v odevzdání dlužních úpisů zajištěných takovým reálním břemenem (čl. II., odst. 1). — K zákonu vydáno prováděcí nařízení říš. min. práce ze 7. června 1923 (str. 521 R.-Min.-

Bl.), jímž zejména vymezen pojem uprchlíků a rozděleno těch 40.000 *ha* na jednotlivé státy, i řada prováděcích nařízení dalších, říšských i zemských (na př. pruská z 23. května a 15. června 1923). — Říše zřídila k provádění tohoto zákona fond, nejprve 30 miliard mk. a pak 750 miliard; o způsobu jeho používání vydal říšský ministr práce předpisy z 10. července a z 25. srpna 1923 (Arch. f. i. Kol. XV., str. 148 a 247 ss.).

9. Pruský zákon z 1. března 1923 o **schvalování sídel**, zřízených dle § 1 ř. o. z., str. 49 pr. sb. z., s prův. nař. z 12. dubna 1923 (věst. min. zem., str. 454).

10. Pruský zákon na **ochranu slatin** (Moorschutzgesetz) z 20. srpna 1923, str. 400 pr. sb. z., se zákonem o poskytnutí státních prostředků k urychlenému zkulturnování soukromých slatin a pustin, z 9. února 1924, str. 105 pr. sb. z., a s prův. předpisy z 12. září 1923 (str. 973 a 977 věst. min. zem.), a nař. říšské vlády z 13. února 1924 (str. 111 ř. z. I.) o zjednodušeném zřizování družstev k podpoře kultivace pustin (Ödlanderschließung), s prův. nař. prus. z 21. června 1924 (str. 339 prus. věst. min. zem.).

11. Nouzové nařízení říšské vlády o **osídlování úředníků** (Beamten-Siedlungs-Verordnung) z 11. února 1924, str. 53 ř. z., upravující přiděl zahradní nebo zemědělské usedlosti úředníkům, kteří byli podle nař. o snížení počtu úřednictva dáni do trvalé výslužby.

12. Pruské nař. o **státních zárukách** na podporu osídlování z 2. září 1924, str. 603 pr. sb. z., s prováděcím nař. min. zem. (vydaným ještě před publikací onoho nař. dne 6. srpna 1924). Atd.

V.

Srovnání tohoto právního základu poválečné pozemkové reformy německé s právními předpisy, na nichž spočívá podobná reforma naše⁹⁾, ukazuje na první pohled řadu podstatných rozdílů. Není zde místa, prováděti srovnání to dopodrobna. Nutno se obmeziti na věci zásadní a nejdůležitější.

⁹⁾ Podati zde před tím srovnáním podobný přehled jádra těch našich předpisů, jako se právě stalo ve příčině předpisů německých, bylo by sice jistě užitečno, ale není možno pro obmezenost místa, a není také nutno, ježto dostatečná znalost těchto domácích předpisů může býti u našich čtenářů dojísta předpokládána.

1. Již v samém **konečném cíli** obou těch reforem, výslovně přiznaném nebo snadno zjistitelném a známém, je zásadní rozdíl.

Cíl německé reformy je především populačně a agrárně politický, cíl naší především sociálně politický. Němcům šlo o to, aby jejich přeindustrialisovaná vlast stala se opět zemí více agrární, zemědělsky soběstačnou, agrárně co nejproduktivnější, zároveň pak o to, aby se udrželo co nejvíce jejich lidí na venkově, při zdravé práci zemědělské, i aby se získala přiměřená domovina pro německé uprchlíky z krajů válkou ztracených, pro vracející se někdejší německé kolonisty v cizině, pro válečné invalidy, vojiny válkou přišlé o dřívější zaměstnání neb o schopnost k němu a p. (srv. výše, Seringovu dův. zprávu, i čl. 155 říš. ústavy něm. a j.). Jiné, vlastní cíle sociálně politické zůstávají tu docela stranou: zní to skoro jen jako opatrnostní dodatek *decoris causa* v revolučně sociální době, když Sering mezi oba hlavní účely reformy vkládá nepřilíš jasný požadavek „výstavby takového sociálního zřízení, jež odpovídá ideálu svobody našeho obyvatelstva“. O nějakém radikálním zrušení neb rozdrobení všech velkostatků, ba ani latifundií není v celé té reformě ani potuchy. Rovněž ne o nějaké všeobecné, radikální, sociálně politické nové úpravě pozemkového vlastnictví.

Naproti tomu je právě takováto úprava, tedy radikální sociálně politický zásah do dosavadních poměrů, výslovným vlastním cílem naší pozemkové reformy. Práví to výslovně hned první slova stěžejního základu jejího, zákona záborového (§ 1), a jasně to dotvrzuje i jeho historie. Ta ukazuje též, jakého rázu chtěl i měl být ten zásah: Podkladem, z něhož zákon ten vzešel, byl (sociálně-demokratický) návrh posl. Modráčka a soudr. z 3. prosince 1918 (tisk č. 118) „o vyvlastnění velkostatků“. Jinými podněty k němu byly zejména dotaz posl. Svozila a soudruhů (národ. socialistů, tisk č. 101) k vládě, zda je ochotna, dáti ihned vypracovati a bez průtahů Národnímu shromáždění předložiti osnovu zákona o znárodnění a zlidovění velkých statků atd., i návrh prof. dra Hořáčka a soudr. (agrárníků, tisk č. 65), žádající, by ministerstvo zemědělství podalo osnovu zákona, jímž by zahájena i prováděna byla účelná úprava právních poměrů k půdě, i návrh posl. Heinricha a soudr. (nár. demokratů, tisk č. 155) na zřízení výboru pro vnitřní koloniaci a pro věci s ní souvislé,

zvláště pro úpravu vlastnictví k půdě atd. Tedy všechny hlavní strany tehdejšího revolučního Nár. shromáždění, nejen socialistické, ale i občanské, a zejména i strana speciálně agrární, cítily tehdy nutnost mocného zásahu do dosavadních právních poměrů k půdě, do pozemkového vlastnictví, a to, jedni otevřeněji, druzí méně otevřeně, ale všichni na úkor velkostatků.

Mohla by této jasné tehdejší potřebě a tomuto zřejmě sociálně politickému účelu i chtění celé té revoluční konstituanty i valné většiny národa lépe vyhověti nějaká reforma podobná německé, docela jiné cíle sledující? Jistě, že nikoli.

2. Rozdílu v konečných cílech obou těch pozemkových reforem odpovídá také zásadní rozdíl v **základních směrech** jejich právních podkladů: Náš zasahuje rázem všechny velkostatky nad určitou výměru, kompromisem mezi politickými stranami (bohužel) jednotně pro celý stát určenou, a stará se, by vlastníci jich byli ihned ochromeni ve volné dispozici jimi tak, aby nemohli zmařiti dosažení konečného cíle reformy: by po důsledném provedení jejím zmizely u nás doslova všechny latifundie i střední velkostatky ve výměře dosud obvyklé (až na majetek státu a některých jiných veřejnoprávních korporací). Co se s půdou jejich má státi, zdá se základnímu našemu zákonu záborovému skoro vedlejším: ustanovuje proto jen některé směrnice, v jediném § 10 ponechávaje vše bližší zákonu zvláštnímu. A nevyhrazuje ani zemědělskou půdu zrušených velkostatků jen účelům zemědělským: V prvé řadě ponechává státu právo, by jí neobmezeně podržel pro jakékoliv účely všeobecně prospěšné, a jen pokud tak neučiní, dává ji přidělovati jiným, a to ne pouze zemědělcům nebo jen pro zemědělské obdělávání. nýbrž i družstvům bytovým a spotřebním, obcím a jiným veřejným svazkům k účelům všeobecně prospěšným, vědeckým a humanitním ústavům. Ještě pak dokládá, že „půdy může býti užito také k jiným účelům všeobecně prospěšným“. Sociálně, nikoli agrárně politický cíl naší reformy dochází tu zřejmého provádění.

Naproti tomu německý ř. o. z. vychází od zakládání nových malých soběstačných usedlostí selských nebo rozšiřování na ně dosavadních zemědělských živností ještě menších; to především ukládá za povinnost všem spolkovým státům (§ 1). A jen pro tyto výhradně agrárně a populačně politické účely osidlovací

— nehledě k ne zcela organicky do zákona vsunutým §§ 22 až 24 o pachtování půdy zem. dělníkům — stará se pak o opatření potřebné půdy. A to nikterak pouze z půdy velkostatkářské, ba ani především z ní; nýbrž naopak především z domén státních, z půdy dosud neplodné a z půdy měnící beztak vlastníka, třebas jen selské (už od 25 *ha*); velkostatků pak vůbec neruší, nýbrž jen tam, kde jich je přes míru, a jen potud, pokud ona potřeba pro účely osídlovací sahá, ukládá jejich vlastníkům samým, aby dohodou mezi sebou a jen v krajním případě vyvlastněním opatřili tolik půdy, kolik je pro účely ty u nich třeba, nejvýš však do jedné třetiny vší své zemědělské půdy.

Rozdíl tu tedy je podstatný a zásadní: ale směr vedoucích zásad každého z těch základních zákonů celkem správně odpovídá konečnému cíli oné reformy, již slouží.

3. A podobně jest tomu i ve příčině valné většiny **podrobností** zákonných podkladů obou těch reforem. Kdyby bylo dost místa, nebylo by nesnadno dokázati, že i ty podrobnosti jsou v každé z nich většinou přímým důsledkem zmíněných směrnic neb aspoň více méně vhodnou cestou k dosažení vytčeného konečného cíle.

Měla-li tedy naše pozemková reforma dojiti cílů, jež tanuly na myslí nejen jejím původcům, ale i valné většině národa v čas jejího vzniku, sotva lze pochybovati, že nemohla jíti cestami pozemkové reformy německé.

Dalo by se arci namítnouti, že právě cíle naší reformy nebyly zcela rozumné a že měly být raději nahrazeny cíly podobnými německým. Ale předně bylo by nesnadno to dokázati, zvláště to druhé: poměry v Německu byly a jsou docela jiné než u nás. A za druhé, i kdyby se dokázalo, že zamýšlený u nás zásah do poměrů vlastnických k půdě neměl jíti tak daleko, aby zrušil všechny i střední velkostatky (sám jsem opětovně z důvodů agrárně politických hájil¹⁰⁾ potřebu zachování, ba někde i rozhojnění tohoto typu kapitálově intenzivní výroby a nositele pokroku v zemědělství), zbývá ještě otázka, zda i takové agrárně politické chyby nejsou vyváženy sociálními prospěchy, k nimž reformou míří zmíněná valná většina národa. Tím po-

¹⁰⁾ Srov. na př. čl. „Jak velké zeměděl. podniky měly by býti tvořeny ze zabrané půdy?“ v *Obz. nár. hosp.* XXVI., 1921, nebo „Ideální a skutečné rozdělení půdy na Moravě“ v *Zeměděl. politice*, 1921.

chybnější je, zda by rozumnému spojení cílů sociálně i agrárně politických při naší reformě lépe posloužil zákonný podklad podobný německému nežli náš.

VI.

K zodpovědění této otázky nejzávažnější poslouží nejlépe **srovnání dosavadních výsledků** obojí té reformy, tedy aplikování obojích těch předpisů v praxi.

1. Všimněme si nejprve, jak se v praxi osvědčil německý ř. o. z. Nechme tu mluvit svědky nejpovolanější.

Dr. H. P o n f i c k, tajný vlád. a min. rada, přednosta celého oddělení pro zemědělské osidlování v říš. min. práce, sám nadšený ctitel a propagátor této reformy¹¹⁾, jenž jistě stál i u kolébky ř. o. z. a má (jakožto zmíněný přednosta) životní zájem a hlavní podíl na jeho provádění i nejlepší znalost o stavu provádění toho, stěžuje si v úvodu k 2. vydání cit. svého komentáře r. 1922 — tedy tři leta po vydání ř. o. z. —, že ve příčině předávání státních domén pro účely osidlovací jeví se politováníhodná zdrženlivost („bedauerliche Zurückhaltung“) i v těch zemích, které mají státních statků hojnost (Ponf. 16); využití močálů a pustin že je dosud zcela nepatrné, pro veliké náklady s tím spojené i pro předpis ř. o. z., že i nedbalému vlastníku musí být, žádá-li toho, ponechána přiměřená lhůta ke kultivaci jich (ib.); předkupní právo že po jednomyslném úsudku osidlovací praxe selhalo („versagt hat“), protože zákon ponechává obcházení jeho plnou volnost („Umgehungen Tor und Tür öffnet“) i pro velkou nesnáz zjišťovati případy, kde by se ho dalo po užití (ib.); a Svazy pro dodávání půdy že byly teprv nyní po dlouhém váhání všude zřízeny, ale posudky o jejich činnosti že se velmi různí: nejen radikálové, ale i přívrženci osidlovacích teorií Aeroboeových (jednoho to z nejlepších německých agronomů) horlivě prý dovozují, že již nastalo ono úplné selhání myšlenky spoluúčasti dotčeného reformou velkostatkářstva, jež se dalo předem očekávat; to sic považuje P. za úsudek při nejmenším předčasný, ale dokládá, že jistě je však „velké nebez-

¹¹⁾ Srov. též jeho brožuru: „Das deutsche Siedlungswerk“ (Berlin 1920, se zajímavým návodem, jak se i chudý průmyslový dělník může nyní v N. snadno a rychle stát samostatným zemědělcem).

pečí, že ve Svazech p. d. p. dávají se zástupci opravdu moudré prozíravosti a pocitu sociální povinnosti zatlačití krátkozrakými egoisty“; těžko překonatelnou překážkou že je také nejasnost zákonného pojmu „přiměřené odškodné“¹²⁾. Velice skromně si pak P. pochvaluje, že „einige Enteignungsverfahren sind immerhin bereits eingeleitet“ (l. c. 17). Také při provádění práva zpětné koupě vedly prý technicko-zákonodárné nedostatky §§ 20 a 21 ř. o. z. k mnohým nesnázím; předpisy o opatřování půdy pro propachtování jí dělníkům ukázaly se rovněž „bisher leider von geringer praktischer Bedeutung“ atd. (l. c. 18). Málo utěšený to jistě obraz o schopnosti života německého toho zákona, za vzor pokládaného!

Ještě později potvrzuje tytéž i jiné obtíže a nedostatky německé reformy více méně nepokrytě celá řada jiných, nikoli snad nepřátel, nýbrž naopak velkých přátel jejích nebo přímo vedoucích osob jejího provádění. Tak na př. min. ředitel Articus¹³⁾, vlád. rada dr. Reichardt, jednatel pomořanského Sv. p. d. p.¹⁴⁾, jenž m. j. ukazuje též na to, že předkupního práva mohlo se použití jen velice zřídka už proto, že se zpravidla vůbec prodávají jen statky k osídlování naprosto se nehodící s půdou velice bídnou, dále že vyvlastňovací řízení příliš dlouho trvá, že v zákoně schází určení doby, na niž se má vztahovat určení „přiměřeného odškodnění“, že vyvlastňování používají přirozeně všech možných prostředků, aby hrozící vyvlastnění odvrátili (podává o tom zajímavé, křiklavé doklady), takže si Vš. p. os. a Sv. p. d. p. musí pomáhati hlavně dobrovolnými koupěmi půdy, vycházejícími prodávacům všemožně vstříc atd.; nebo president zemského úřadu zemědělského ve Vratislavě dr. Fechner, jenž m. j. upozorňuje na rozpor mezi ř. o. z. a zákonem na ochranu pachtýřů, který brání získati pro osídlování půdu pachtovanou až do 40 jiter, pokud není „obzvláště špatně“ obhospodařována¹⁵⁾, nebo vrch. vlád. rada z říš.

¹²⁾ O obtížích jen z toho vznikajících srov. celé články od dra Rosikata, Ponficka a Haacka v „Archiv f. innere Kolonis., XV. (1923), str. 122 ss., 129 ss., 249 ss. a 256 ss., a XVI. (1924), str. 144 ss.

¹³⁾ „Siedlungsprobleme“ v Archiv f. innere Kolonis. XV. (1923), str. 2 ss.

¹⁴⁾ „Die Schwierigkeiten der Enteignungspraxis“, tamtéž str. 16 ss.

¹⁵⁾ Tamtéž str. 29.

min. práce dr. K r u g¹⁶⁾, jenž jmenovitě ukazuje, jak „ziskávání půdy pro zemědělské osídlování naráželo v posledních dvou letech na obtíže stále rostoucí“; předkupní právo stává se ilusorním, protože při klesající valutě nikdo vhodný statek neprodává; vyvlastnění se zúčastnění zuřivě brání, též pomocí poslanců, takže leckdy i statek těžce a pravoplatně již vyvlastněný musil býti vrácen: Sv. p. d. p. dávají k dispozici namnoze neveliké statky, jež byly jedinou držbou jich vlastníků, ti pak arci (zpravidla se zdarem) činí vše možné, aby věc protáhli nebo zmařili; odškodné v penězích při hrozném poklesu valuty nikdo nechtěl atd.; nebo jednatel hlavního fedrovatele reformy celé „Gesellschaft zur Förderung der inneren Kolonisation“. Dr. K e u p, jenž ve své přednášce 10. března 1923 uvádí výslovně, že právo předkupní „komme so gut wie gar nicht in Frage, die Enteignung aber sei wegen ihres schleppenden Ganges ein ungeeignetes Mittel zur Landbesorgung“ (cit. Arch. XV., 239), atd., atd.

Jinou základní vadou německé reformy (především ř. o. z., ale z části také dalších zákonů) jest, že se ani nepokusila o účelné řešení otázky svého financování. Srovnej, co o tom praví na př. zmíněný již min. řed. A r t i c u s¹⁷⁾, jeden z vedoucích úředníků celé akce, zejména pak dr. R o s i k a t¹⁸⁾, jenž ve zvláštní kapitole, nadepsané „zhroucení dosavadního financování“, ukazuje, jak si tu musily Vš. p. os. pomáhati samy, jak jenom s největší obětavostí udržely pouze tyto Vš. p. os. akci jakž takž při životě ještě v r. 1923, osidlujice obětavě s velikými ztrátami aspoň zbytky půdy dříve získané¹⁹⁾, ale v r. 1924 že jsou jejich prostředky už docela vyčerpány, ani říše, ani země pak že už patrně ani nepomýšlejí na další rozvoj osídlování, neboť v rozpočtech svých pro r. 1924 ani na ně nepamatují, kromě jediného Pruska, jež pro vnitřní koloniaci má v rozpočtu celého 1 $\frac{1}{4}$ mil. marek, patrně jen na příspěvky k nákladům za vyměřování a p. ve věcech již rozdělaných (l. c. str. 129), i nazývá léta 1923 a 1924 „nejen materiálně ale i ideově

¹⁶⁾ „Das Ergänzungsgesetz zum Reichssiedlungsges. v. 7. Juni 1923“, cit. „Archiv“ XVI. (1924), str. 116 ss.

¹⁷⁾ Tamtéž str. 155 dole.

¹⁸⁾ „Die Finanzierung der landw. Siedelung“, tamtéž str. 125 ss.

¹⁹⁾ Totéž potvrdil na 7. říš. osídl. konferenci něm. 10. a 11. července 1924 dr. K e u p za souhlasu jiných, srov. l. c. str. 155.

periodou úpadku“ celé akce (Periode des Niederganges, l. c. 127). Kdežto Ponfiek v cit. předmluvě z r. 1922 ukazuje na dosavadní nezdár akce, doufal aspoň v její rozvoj v letech příštích, ukázal se už v letech nejbližších naopak její hluboký pokles, ba úpadek!

Není tedy divu, že sám Sering, „otec celé dosavadní reformy, není spokojen s výsledky čtyřletého poválečného provádění vnitřní kolonizace a přiznává, že naděje, kladené zejména v rychlejší tempo reformy, nemohly býti dnešním stavem věci ještě ani zdaleka splněny“²⁰⁾; není také divu, že je v Německu vůbec veliká nespokojenost s jeho pozemkovou reformou²¹⁾, že se tam množí návrhy na radikální změnu její, že mělo být již i všeobecným hlasováním lidu rozhodnuto o radikálním návrhu Říšského osidlovacího svazu (Reichsbund für Siedlung und Pachtung), žádajícím bezohledně, aby každý, kdo má víc půdy než stačí na dvojnásobné „Ackernahrung“, t. j. podle různosti jakostních tříd přes 100 až 400 jiter (ne hektarů!) polí, luk nebo lesů, byl povinen odevzdati státu bez náhrady plnou třetinu své půdy, tuto rozlohu převyšující, a že, i když nedošlo k hlasování o tomto návrhu (protože onen svaz neměl peněz na uhrazení výloh plebiscitu) a i když je pravděpodobno, že příliš radikální ten návrh by byl při plebiscitu propadl, jedná se v Německu vážně již o jiném reformním návrhu, sociálně-demokratickém (posl. Müllera a sp.), sice mnohem mírnějším, ale přec také žádajícím rozdělení všech velkostatků nad 750 ha zemědělské nebo pouhých 100 ha lesní půdy²²⁾.

²⁰⁾ Srov. článek zmíněného našeho zeměděl. attaché v Berlíně inž. Fr. Tržického „Dnešní stav pozemkové reformy v Německu“ (Poz. ref. IV., str. 145 ss.). Také ve svém článku „Das Volksbegehren zur Beschaffung von Siedlungsland“ v Neue Kreuzztg. z 3. července 1923 mluví prof. Sering o „e. begreiflichen Enttäuschung über die verhältnismäßig geringe Mehrung der Siedlungstätigkeit durch das mit großen Hoffnungen begrüßte RSG.“ (ř. o. z.).

²¹⁾ Týž inž. Tržický konstatuje jinde (str. 43 cit. Poz. ref. IV.) německou „nespokojenost jak s dnešní organizací poz. reformy“ (tedy se zákonným podkladem i jádrem jejím), „tak i s jejím prováděním, a to skoro u všech politických stran“.

²²⁾ Srov. v cit. Poz. ref. IV. zejm. str. 76 a 146, a v cit. Arch. f. i. K. XV., str. 88 (návrh cit. svazu) a 310 (odvolání návrhu toho), 227 ss. (návrh Müllera a sp.), 229 ss. (o stanoviscích a požadavcích jiných stran), 241 (zpráva Seringova o obnovení svrchu zmíněného návrhu Říš. os. svazu,

2. A nyní nechme mluvití několik **čísel statistických**. Sering v cit. důvodové zprávě k ř. o. z. počítal, že pro osídlování může být v Německu k dispozici: 1. většina státních domén, jež jen v Prusku měří 423.979 *ha* užitečné plochy, počítejme pro celé Německo jen 300.000 *ha*; 2. vzdělavatelných slatin a rašelinišť ve výměře asi 2,000.000 *ha* (Ponf. 46); 3. jiných pustin velké plochy ve výměře neznámé; řekněme jen 1,000.000 *ha* (Ponf. 46); 4. na základě práva předkupního jen z velkých statků selských 4,200.000 *ha* (Ponf. 92); 5. jedna třetina půdy velkostatkářské v okresích, kde je jí přes 10%, 2,150.000 *ha* (Ponf. 103); úhrnem tedy aspoň 9,650.000 *ha* půdy (vlastně mnohem víc, protože všech pustin vzdělavatelných je v Německu nesporně daleko víc než 1,000.000 *ha*, jak zde počítám). Sering soudí, že je každým způsobem jen na těch 2,150.000 *ha* z půdy velkostatkářské možno dobře usídliti nových 200.000 až 300.000 rodin selských (Ponf. 104). Počítejme, že z celkových oněch asi 10 mil. *ha* půdy plná polovice by se měla věnovati na svrchu zmíněné „sousedské osídlování“, proti původním plánům Šeringovým do ř. o. z. vsunuté; i pak možno říci, že ř. o. z. měl podle úmyslu svých tvůrců opatřiti půdu pro 450.000 až 700.000 nových rodin selských a zvětšiti nedostatečné drobné usedlosti na soběstačné pro počet ještě mnohem větší rodin dalších.

A jaké výsledky naproti těmto plánům a očekávaním vidíme ve skutečnosti? Máme tu čísla pro celé Německo jen za léta 1919 až 1921, pro Prusko ještě za léta 1922 a 1923. Z čísel pro celé Německo jsou mi přístupny jen údaje o množství půdy získané Vš. p. os. pro účely osídlovací a její ceny: Získáno tu všemi svrchu zmíněnými způsoby dohromady r. 1919 celkem 22.543 *ha* jakékoliv půdy za 57·5 mil. marek, r. 1920 celkem 27.120 *ha* jakékoliv půdy za 107·2 mil. marek a r. 1921 celkem 39.205 *ha* jakékoliv půdy za 190·8 mil. marek, úhrnem tedy za 3 léta 88.868 *ha* jakékoliv půdy za 355·5 mil. marek²³⁾.

ještě zostřeného tak, že za 1 „Ackernahrung“ se prohlašuje držba už 12 *ha* v I. tř. jakosti půdy až 50 *ha* v nejhorší třídě, VIII., takže se bez náhrady bere půda i všem středním statkům selským), 300 (návrh něm. demokr. strany, aby do února 1924 byl vyvlastněn 1 mil. hektarů půdy a do roka rozdělen na 100.000 selských usedlostí) a j.

²³⁾ „Arch. f. in. Kol.“ XV., str. 8. — Tytéž plochy uvádí Tržický na str. 43 cit. „Poz. ref.“.

O tom, jak půda ta se dělí podle jednotlivých zdrojů i co a jak z ní bylo přiděleno, můžeme si učiniti jen přibližný úsudek podle dat z Pruska, jež zabírají velikou její většinu a kde je celá akce rozhodně nejpokročilejší. V Prusku bylo v témže třiletí 1919 až 1921 získáno Vš. p. os. nebo jejich prostřednictvím celkem 91.494 *ha* půdy za 365.79 mil. marek ²⁴⁾. Z toho připadalo 5.7% výměry (a 1.4% ceny) na slatiny a pustiny, 20% výměry (14.6% ceny) na státní statky a 74.3% výměry (84% ceny) na půdu z ostatních zdrojů získanou, z velké většiny velkostatkářskou (58.142 *ha* z 68.022 *ha*).

Z těch 91.494 *ha* získané půdy bylo v témže třiletí zřízeno celkem 4739 „nových míst“; prameny mluví tu opatrně jen o „neue Stellen“, nikoli o nových usedlostech zemědělských, a to právem, neboť přes jednu třetinu čili 33.6% všech těchto nových míst má půdy méně než po $\frac{1}{2}$ *ha*, 15.6% jich má po $\frac{1}{2}$ až exkl. 2 *ha*, 9.1% jen po 2 až exkl. 5 *ha*, 11.7% po 5 až 10 *ha*, 19.2% po 10 až 20 *ha* a 10.8% po 20 neb více hektarech. Tedy přes jednu třetinu naprosto není a další skoro jedna čtvrtina jen výjimečně může být soběstačnou usedlostí zemědělskou („selbst. Ackernahrung“). Všechna ta „nová místa“ zabírají úhrnem jen 44.130 *ha* celkové plochy (cit. Archiv, str. 84).

Podle zvláštního výkazu o osídlování „sousedském“ (týž Archiv, str. 303) byla v Prusku v témže třiletí 1919 až 1921 a prostřednictvím těchto Vš. p. os. rozšířena pozemková držba 54.667 sousedů celkem o 53.475 *ha* ²⁵⁾. Zajímavé je, že z těch 54.667 sousedů bylo hodně přes polovici, t. j. 31.502 takových, kteří neměli dřív ani celý 1 *ha* půdy, a z těch zas víc než tři čtvrtiny, t. j. 26.169 takových, jichž držba rozšířena tímto „osídlováním“ rovněž o méně než jediný hektar (dohromady dostalo těch 26.109 sousedů jen 10.363 *ha* půdy)! Také druhá

²⁴⁾ Cit. „Archiv“, str. 83. Jak to přijde, že čísla jen pro Prusko jsou tu vyšší než čísla pro celé Německo, zůstává záhadou; na vysvětlení její sotva stačí, že jedna jsou vzata z říšské, druhá ze zemské statistiky, a že ona udává jinak jen půdu získanou Vš. p. os. samými, tato také půdu získanou jejich prostřednictvím. Spíše se zdá, že v Prusku započítávaly Vš. os. p., již dříve tam existující, do svých výkazů i půdu, kterou počátkem r. 1919 již měly od dřívějška.

²⁵⁾ Zůstává opět záhadou, jak tytéž Vš. p. os. mohly v téže době z celkových 91.494 *ha* získané půdy vedle oněch 44.130 *ha* půdy nových míst věnovati ještě 53.475 *ha* sousedům. Snad tedy přece nepočítaly do získané půdy též starou zásobu její, aspoň ne všechny.

čísla cit. pramene svědčí, že daleko přes polovici všeho tohoto „sousedského osídlování“ nijak nezaložilo „selbständige Acker-nahrung“, jak mělo být hlavním cílem reformy. A 35.468 *ha* půdy získané pro osídlování bylo i zde vyplýváno na přiděly pod $2\frac{1}{2}$ *ha* !

Pro léta 1922 a 1923 udal pruský ministr zemědělství v zemském sněmu tato čísla²⁶⁾ : r. 1922 nově zřízeno 2655 míst s 19.945 *ha* půdy a 19.619 sousedům přidáno 20.747 *ha* půdy, r. 1923 nově zřízeno 2789 míst s 32.449 *ha* půdy a 18.186 sousedům přidáno 22.997 *ha* půdy a za pět let 1919 až 1923 nově zřízeno 10.183 míst s 96.524 *ha* půdy a 92.850 sousedům přidáno 97.594 *ha* půdy.

Podle toho sice činnost Vš. p. os. v Prusku až do r. 1923 stoupala, ale daleko ne tak prudce, jak se očekávalo.

Srovnáme-li vůbec všechny tyto skutečné výsledky s nádejšími do reformy v Německu kladenými, nemůžeme se ubrániti názoru, že svrchu uvedené hlasy zklamání i největších přátel jejich (hlasy nepřátel jsem úmyslně vůbec ani neuváděl) jsou plně oprávněny. Místo očekávaných aspoň 10.000.000 *ha* získáno pro reformu v prvním třiletí v celém Německu jen 88.868 *ha* půdy, tedy ani ne 1%. A soudě i podle čísel pruských²⁷⁾, za celé pětiletí činí půda reformou nově přidělená vůbec sotva víc než $2\frac{1}{2}$ % těch očekávaných 10 mil. *ha*; místo 450.000 až 700.000 nových soběstačných selských usedlostí zřídilo se sotva 15.000 nových „míst“, z nichž sotva polovici možno uznat za soběstačná, a přes polovici rozdělené půdy věnováno na zvětšování „míst“ dosavadních, z nichž však opět přes polovici ani tím nestalo se soběstačnými podniky opravdu zemědělskými! Jak relativně, tak i absolutně jsou to pro celé Německo s jeho dosud ohromnou plochou 47·2 mil. *ha* čísla při nejmenším málo významná.

²⁶⁾ Cit. „Arch. f. in. Kol.“ XVI. (1924), str. 95.

²⁷⁾ Nechci sice tvrditi, co by z čísel svrchu uvedených bylo možno souditi: že Prusko se svým dávno zapracovaným aparátem osídlovacím a jeho zbytky půdy od dřívějška vykonalo samo pro osídlovací akci posledních let víc než celé Německo i s ním bez těch zbytků pouze na základě ř. o. z.; ale podle toho, jak se ostatní velké země německé staví k celé akci (srov. pozn. 3 a 6), zdá se mi, že, odhadují-li výsledky za léta 1919 až 1923 pro celé Německo na nejvýš čtvrt milionu hektarů přidělené půdy a na 15.000 nových míst, skutečnost spíše bude menší než aby odhad ten předstihovala.

3. Jaké jsou naproti tomu dosavadní výsledky poválečné reformy pozemkové u nás? Není tu místa k obšírnému vyličení jich. Stůjž zde pouze několik čísel, vyňatých z díla dra inženýra J. Voženilka²⁸⁾ a vzatých jim vesměs z úředních pramenů tam citovaných. Z celkové výměry naší republiky — něco přes 14 mil. ha — zabrány byly podle zák. z. bezmála 4 mil. ha, tedy víc než čtvrtina; po odečtení minima, jež se z toho dosavadním vlastníkům musí po zákonu propustiti, zbývá pro pozemkovou reformu celkem 3,530.564 ha půdy vůbec, z toho jen 970.188 ha půdy zemědělské (l. c. 56).

Provádění vlastní reformy zahájeno teprve r. 1921. Převzato pak ze zabrané půdy pro definitivní přiděl do konce r. 1923, tedy v prvním třiletí celkem 192.483 ha půdy vůbec, v tom 170.365 ha půdy zemědělské. Výměra pak půdy zemědělské, převedené do konce r. 1923 od velkostatků do vlastnictví, resp. užívání lidu, činí okrouhle:

v normálním přidělu	170.300 ha,
vnuceným pachtem	105.000 „
dlouhodobými pachtý	72.000 „
přídělem pro účely stavební	6.300 „
volným odprodejem vlastníků se svolením S. P. Ú.	20.000 „
úhrnem asi	373.600 ha,

čili skoro 40% z oněch nejvš 970.188 ha zemědělské půdy, jež byly pro reformu k dispozici (l. c. 102, 103). Tedy poměrně asi 40 krát a i absolutně asi 1½ krát tolik jako v prvním třiletí v celém velkém Německu.

Pouhým oním normálním přidělem dostala se půda celkem 117.152 přidělcům, tedy asi právě dvakrát tak velkému počtu jako v celém Prusku. A i když také u nás většina jich dostala jen po malých částech, přec jen tabulka o rozvrstvení přidělců podle velikostních skupin, jich držby před přidělem a po něm (l. c. str. 119) svědčí, že u nás přidělem nejen značně ubylo bezzemků a držby parcelové, ale vzrostly značně počtem i půdou vedle chalupníků a domkářů také malé i střední statky selské. Přes svůj ráz a cíl převahou sociálně-politický posloužila tedy naše reforma i cílům agrárně- a populačně-politickým relativně daleko víc než reforma německá, jež právě jim měla hlavně sloužit a nazývá se hrdě „osídlováním“.

²⁸⁾ „Pozemková reforma v čs. republice“ (Praha 1924)

Při tom naše reforma rychle roste — rok 1924 znamená pro ni „vyvrcholení výkonnosti“, v němž bude převzato a přiděleno asi 250.000 *ha* půdy (l. c. 155) —, kdežto pro Německo znamená rok ten, jak jsme svrchu slyšeli i od nejlepších jejích přátel, „periodu úpadku“.

* *

*

Ze všeho toho jest, jak mám za to, jasně viděti, že sotva máme příčinu záviděti Německu jeho pozemkovou reformu, její právní základ i způsob provádění. I když také naše zákony pro ni vydané mají řadu nedostatků a vad nikoli nepatrných — jak ostatně u kvapného díla revolučního, plného kompromisů, ani jinak býti nemohlo (sám jsem také na různých místech upozornil na celou řadu jich) —, jsou přec pro daný účel a potřebu doby základnou daleko lepší a životnější, prakticky daleko lépe proveditelnou než právní předpisy reformy německé. Není tedy třeba litovati, že jsme tentokrát nešli drahou obdobnou s cestou německou.
